

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹੇ

ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਸਾਰ

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰਿ ਭਜਨ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਜੋ ਕਿ “ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੯” ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਸੁਨੇਹਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ, ਚਿੰਤਾ ਛੱਡ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਕੁੰਜੀਵੱਤ ਸ਼ਬਦ: ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ, ਮੁਕਤੀ, ਚਿੰਤਾ, ਹਰਭਜਨ

ਸਲੋਕ ਦਾ ਆਮ ਅਰਥ ਪ੍ਰਸੰਸ਼ਾ ਜਾਂ ਉਸਤਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਲੋਕ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਹੈ। ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਰਚਨਕਾਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਸ਼ਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਉਤਮ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਉਤਮ ਸਲੋਕ ਸਾਧ ਕੇ ਬਚਨ॥ ਅਮੁਲੀਕ ਲਾਲ ਏਹਿ ਰਤਨ॥
ਸੁਨਤ ਕਮਾਵਤ ਹੋਤ ਉਧਾਰ॥ ਆਪਿ ਤਰੈ ਲੋਕਹ ਨਿਸਤਾਰ॥

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਨਾਨਕ ਜੋਤ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ੧੫ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ੫੯ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ੫੭ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਅੰਗ ੧੪੨੬ ਤੋਂ ੧੪੨੯ ਤੱਕ ਸੰਕਲਿਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਹੈ। ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ “ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ” ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸੌਣੀ ਸੱਚੇ ਸਦੀਵੀ ਗੁਰੂਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: “ਗੁਨ ਗੋਬਿੰਦ ਗਾਇਓ ਨਹੀਂ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥ ਕੀਨੁ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਜਲ ਕਉ ਮੀਨੁ॥” ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਵਣੇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾਉਣ

ਲਈ ਮੱਛੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਗੁਰੂਸਾਹਿਬ ਇਸ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਹਰ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਲਈ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਨਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸੁਆਦਾਂ ਵਿੱਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਜਾਈਂ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਸਤੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਛਿਣਭੰਗਤਾ ਬਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬੁਲਬੁਲੇ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ “ਜੈਸੇ ਜਲ ਤੇ ਬੁਦਬੁਦਾ ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਨੀਤਾ॥ ਜਗੁ ਰਚਨਾ ਤੈਸੇ ਰਚੀ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਮੀਤਾ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਸਦਾ ਸੁੱਖ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈ “ਜਉ ਸੁਖ ਕਉ ਚਾਹੈ ਸਦਾ ਸਰਨਿ ਰਾਮ ਕੀ ਲੋਹ” ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ੨੯ਵੇਂ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਜਨ ਰਾਤ ਦਿਨ ਉਸ ਹਰਿ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰਿ ਅਤੇ ਉਸ ਜਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਲੋਕ ੧੨ ਵਿੱਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ “ਘਟ ਘਟ ਮੈ ਹਰਿ ਜੂ ਬਸੈ ਸੰਤਨ ਕਹਿਓ ਪੁਕਾਰਿ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਹ ਭਜੁ ਮਨਾ ਭਉ ਨਿਧਿ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਿ॥ ਭਵਜਲ ਚੋਂ ਪਾਰ-ਉਤਰਣਾ ਬਿਖਮ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਲਈ ਹਰਿ ਭਜਨ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਰਜ ਅਤਿ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰਿ-ਨਦਰ ਨਾਲ ਨਉ-ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਹਿਜ ਵਰਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਚੇਤਾ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਗ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ

* ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਜੀ.ਐੱਚ.ਜੀ. ਹਰਿਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਾਲਜ ਆਫ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਫਾਰ ਵਿਮੈਨ, ਸਿੱਧਵਾ ਖੁਰਦ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ “ਜਿਉਂ ਸੁਪਨਾ ਅਰੁ ਪੇਖਨਾ ਐਸੇ ਜਗ ਕਉ ਜਾਨਿ। ਇਨ ਮੈ ਕਛੁ ਸਾਚੇ ਨਹੀ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਭਗਵਾਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ “ਜੈਸੇ ਜਲ ਤੇ ਬੁਦਬੁਦਾ ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਨੀਤਾ। ਜਗ ਰਚਨਾ ਤੈਸੇ ਰਚੀ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਮੀਤਾ।” ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬੁਲਬੁਲੇ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਸਾਰ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਈਰਖਾ ਅਤੇ ਹਊਮੈਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਦਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਫਿਕਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਚਿਕਿਤਸਾ ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਹਰ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਲਗਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਿਆਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜਨ, ਦੂਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਤਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਚਿੰਤਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਬੱਚਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਰਧ ਹਰ ਕੋਈ ਚਿੰਤਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਲੋਕ ੫੧ “ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਨੀ ਹੋਇ। ਇਹੁ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਨਾਨਕ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਕੋਇ।” ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਣਹੋਣੀ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਮਝਾਉਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਲੋਕ ੫੨ “ਜੋ ਉਪਜਿਓ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਪਰੇ ਆਜ ਕੈ ਕਾਲਿ।” ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਵੀ ਉਪਜਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੱਜ ਜਾਂ ਕੱਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਚਿੰਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰਿ ਦਾ ਗੁਣਗਾਣ ਕਰ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਜਿਗਿਆਸੂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹਿਜਤਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹਰਿ-ਨਾਮ ਅਤੇ ਹਰਿ-ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਤੱਤ ਸਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਨ ਨੂੰ ਸਹਿਜਤਾ ਦੇ ਸੰਗ ਸੁਭਾਅ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਰਾਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਹਰੇਕ ਕਰਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾਉਣਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ

ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਸਹਿਜ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਮਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਸਹਿਜ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਵਰਤਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਅਹਿੰਸਾਸਾਂ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰਿਆਂ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਗੁਰੂ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਪਰਸਦੇ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਉਸਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਨਤਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਦਾ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਡੋਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਉਸ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਅਜਿਹੀ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਰੂਪ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿਵਾਜਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। “ਹਰਖ ਸੋਗੁ ਜਾ ਕੈ ਨਹੀਂ ਬੈਰੀ ਮੀਤ ਸਮਾਨਿ। ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾਂ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੈ ਜਾਨਿ।” ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੁਕਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗ਼ਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਉਸਦਾ ਵੈਰੀ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰ ਸਮਾਨ ਹਨ ਭਾਵ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗ਼ਮੀ ਨੂੰ ਸਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਵੈਰੀ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਸਦ-ਗਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੁਕਤ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ “ਜਿਹਿ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਊਮੈਂ ਤਜੀ ਕਰਤਾ ਰਾਮੁ ਪਛਾਨਿ। ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਵਹੁ ਮੁਕਤਿ ਨਰੁ ਇਹੁ ਮਨ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ।” ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹਊਮੈਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਕਰਤਾ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਊਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕਰਤਾ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਹਰਿ ਦੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਰਿ ਦੇ ਭਜਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਹਰਿ ਦੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ “ਜਿਹ ਘਟਿ ਸਿਮਰਨ ਰਾਮ ਕੋ ਸੋ ਨਰੁ ਮੁਕਤਾ ਜਾਨੁ। ਤਿਹਿ ਨਰ ਹਰਿ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਨਾਨਕ ਸਾਚੀ ਮਾਨੁ।”

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਡਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ

ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ “ਭੈ ਕਾਹੂ ਕਉ ਦੇਤ ਨਹਿ ਨਹਿ ਭੈ ਮਾਨਤ ਆਨਾ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਗਿਆਨੀ ਤਾਹਿ ਬਖਾਨਿ॥”

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ, ਦਵੈਸ਼ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਰਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਨ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਨਿਹਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਹਾਥੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹਾਥੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਮਿੱਟੀ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਕਤ ਜੇਕਰ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਰਮ ਉਵੇਂ ਹੀ ਨਿਹਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਾਥੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਮਿੱਟੀ ਪਾ ਲੈਣਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ “ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਅਰੁ ਦਾਨ ਕਰਿ ਮਨ ਮੈ ਧਰੈ ਗੁਮਾਨੁ॥ ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲ ਜਾਤ ਤਿਹ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰ ਇਸਨਾਨ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਜੋਦੜੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ “ਦੁਰਮਤਿ ਸਿਉ ਨਾਨਕ ਫਪਿਓ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਭਗਵਾਨ॥”

ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਉਪਰਾਮਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤੀ ਜਾਨਣ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਬਲਗੀਣ ਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਕੜੇ ਬੇਬਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਓਟ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ ਤੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰੇ ਦਾ ਢੰਗ ਸਿੱਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਲੁ ਹੋਆ ਬੰਧਨ ਛੁਟੇ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਹੋਤ ਉਪਾਇ॥

ਨਾਨਕੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੈ ਹਾਥ ਮੈ ਤੁਮ ਹੀ ਹੋਤ ਸਹਾਇ॥

ਹਵਾਲੇ

- ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ (੨੦੧੩) ਭਾਵ ਪ੍ਰਬੋਧਨੀ ਟੀਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਭਾਗ ਅੱਠਵਾਂ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।
- ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ (੨੦੨੦) ਜਿੱਤ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦਾ ਸਮਤੁਲਨ ਬਣਾਵੇ-ਰਾਗ ਜੈਜਾਵੰਤੀ, ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡਾ ਗੌਰਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜੁਲਾਈ ੨੦੨੦ ਅੰਕ
- ਡਾ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ‘ਕਵਿਤਾ’ (੨੦੨੦) ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ, ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡਾ ਗੌਰਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜੁਲਾਈ ੨੦੨੦ ਅੰਕ
- ਡਾ. ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ‘ਕਵਿਤਾ’ (੨੦੨੦) ਸਹਿਜਤਾ ਤੇ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਸਾਡਾ ਤਾ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ, ਸਾਡਾ ਵਿਰਸਾ ਸਾਡਾ ਗੌਰਵ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਅਗਸਤ ੨੦੨੦ ਅੰਕ
- ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਐੱਮ.ਏ (੧੯੭੨) ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਛੂਤ- ਛਾਤ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
- ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ (੨੦੨੦) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਨ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਸਿੱਖ ਫੁਲਵਾੜੀ, ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੨੦ ਅੰਕ
- ਡਾ. ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸਿੰਘ (੧੯੭੩) ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ, ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ, ਦਿੱਲੀ

* * * * *